

Iraca. Kao privatni čovjek stekao je u svog naroda ugled gotovo apsolutna kralja. Prezrenu je Irsku obasjao sjaj slave njegove, ugnjetavane je Irce uzdigao do osjećaja ravnopravnosti s njihovim tlačiteljima. Stvorio je iz ničesa pučku stranku, koja je rasta poput lavine. Agitacija je njegova pokretala milijune, koji su hvatali svaku njegovu riječcu, slušali na svaki njegov mig. Kao pučki tribun uhvatio se u koštac s najvještim i najmoćnijim protivnicima i steče najveće uspjehe. U parlamentarnoj je borbi potukao ponosnu i krutu aristokraciju englesku i prinukao ju, da bude pravedna njegovoj domovini. I u tome se začao svih sredstava brutalne sile, koje se tako brzo običajulačati uzrujani vlastodršci i narodi. . . Iza Perikla nitko nije u sebi tako savršeno sjedinio sve narodne osjećaje i misli, a ipak nije on bio službena osoba niti je igda zlorabio moralnu vlast, što mu je povjeri ljubav sugrađana. Bilo je većih državnika, ali nije bilo većeg i čišćeg pučkog tribuna od njega.

Travnik.

M. Vanino D. J.

O REDU U PRIRODI.

Što je red? „Red je takva rasporedba jednakih i nejednakih stvari, da svaka ima svoje mjesto: Ordo est parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio“. (Sv. Augustin).

Dvoje razlikujemo kod reda: množinu elemenata, koji su ujedinjeni u stalnom poretku, i jednu zamisao (ideju), kojom je od tih elemenata stvoren baš ovaj a ne onaj red. Ono prvo se zove materijalni princip reda, a ovo drugo formalni. Zamisao stvara red ili podređivanjem n. pr. kao što su planeti podređeni Suncu; ili nadređivanjem, kao što je n. pr. razum nadređen osjetnosti; ili napokon uspoređivanjem, u kakvom su odnošaju n. pr. Petar i Pavao, čovjek jedan kao i drugi. I takav se red zove objektivni, jer se nalazi u objektima, predmetima, koje mi posmatramo, pa bi bio u njima, makar mi toga i ne opažali. No može se stvoriti i tako zvani subjektivni red. Tako mi možemo stvoriti sebi, promatrajući oblake — sliku zmaja. Sami oblaci ne tvore te slike, ali mi od dijelova oblaka u svojoj duši stvorimo tu sliku.

Da li u prirodi zaista opstoji objektivni red ili ga mi samo zamišljamo. Nije li taj tobožnji red u prirodi samo projekcija našeg duha? Ili smo na temelju točnih istraživanja prisiljeni priznati, da u prirodi samoj red opstoji?

a) Sam opstanak prirodnih znanosti dokazuje, da u prirodi opstoji red.

Tko bi nijekao, da u prirodi ima red, taj bi morao tvrditi i to, da su prirodoslovne znanosti nemoguće. Jer što je znanost? Znanost je nauka, koja spoznane istine svrstava u sustav tako, da postavlja vrhovna načela, iz kojih logičnom nuždom slijede sve istine dotične znanosti. Kad bi se dakle za predmet prirodoslovne znanosti, dakle za prirodu tvrdilo, — kako je to Haeckel učinio — da nema u njem reda, tada bi se toj znanosti oduzeo

njezin temelj, *raison d' être*. U prirodi se nalazi neiscrpiv izvor eksaktnog znanja, koje se sastoji u brojanju, računanju, vaganju i mjerenju. I zato nije znanosti svrha, da postavlja zakone, nego da ih otkrije. Kad u prirodi ne bi bilo reda udešenog po stalnim zakonima, tada bi prirodoslovac stajao pred prirodom kao pred kakvom sfigom; jer u kaosu nema reda niti ga se može naći, i stoga ne bi mogao prirodu znanstveno obrađivati, jer je duša svake znanosti zakon, red, misao, koja se krije u stvarima.

Da se još bolje osvjedočimo o tom, da prirodoslovna znanost nalazi u prirodi red — sjetimo se, da se ona dijeli u dvije velike grupe: u deskriptivnu i eksplikativnu. Deskriptivna se time zadovoljava, da opiše i klasificira stvari po tipovima, rodovima i vrstama (n. pr. mineralogija, botanika, zoologija), dok eksplikativna (n. pr. fizika, kemija, fiziologija) ide za tim, da nađe uzročnu svezu između bića i prirodnih pojava. Deskriptivne znanosti prema tome imaju svoj temelj u pretpostavci, da se nepregledna množina bića dađe svrstati u sistem (sustav), od koga pojedini dijelovi ne dolaze jedan uz drugi bez ikakve veze — nego da su međusobno ujedinjeni jednom zamisli, centralnom idejom. Eksplikativne pak znanosti otkrivaju uzroke, koji pokazuju, zašto je ovo biće takvo ili onakvo, zašto su događaji i pojave takvi a ne drugačiji, i tako utvrđuju činjenicu, da u prirodi vlada kauzalitet, uzročnost.

Najsajniji valjda dokaz za to, da u prirodi vlada red, jest u tom, što prirodoslovnim znanostima potpuno uspjeva primijeniti na prirodu i njezine događaje sredstva eksaktne metode. Oni se bez straha služe istinama matematičkim i mehaničkim i otkrivaju potpunu sukladnost između formula i realnosti. Za to su za prirodoznanca ideal eksaktne znanosti (astronomija, fizika, kemija). Kad bi uspjele teorijskoj fizici sve pojave svijetla i topline, magnetizma i elektrike svesti na temeljito utvrđenje matematičke istine, tada bi nam gotovo sva čudesa u prirodi bila jasna. Kemija i mineralogija imaju najveću korist od matematike — a astronomija se bez nje naprosto ne može maknuti.

Bi li dakle bila moguća prirodoslovna znanost, kad ne bi u prirodi bilo reda?

b) Tipična određenost i kontinuitet oblika u prirodi:

Ako se sada obratimo u samu prirodu i pitamo, da li u njoj vlada red — to nam dvije činjenice bez ikakve dvojbe pokazuju, da je u prirodi divan red.

Prva činjenica jest tipična određenost. Opažamo naime, da se oblici (minerala, bilja, životinja) ne miješaju tako, da ih ne bi prepoznali; nego, naprotiv da su oblici u svakom slučaju točno određeni, ograničeni, da se pokazuju kao tipovi, koji nastoje da se očuvaju u svim prilikama, a ako se radi o živim bićima, tada tipovi nastoje svoje karakteristične oznake

prenijeti na svoje potomke. Na tom se zakonu osniva karakteristika oblika u botanici, zoologiji i mineralogiji. Tako je n. pr. tigar sasvim nešto drugo nego lav, premda spadaju u rod mačaka. Ni najsilovitijim umjetnim odgajanjem ne može se izbrisati tip goluba. Ma da ima ruža nebrotjenih oblika — ipak se ona uvijek razlikuje od ljubice. I sam radium sa svojim emanacijama ostaje vjeran svojoj vrsti — ma da se pretvara u posve različiti od sebe helij. Njegova se značajna spektralna crta D_3 svagda javlja.

Svako biće u naravi ima svoj vlastiti oblik, svoje lice tako, da se jedno s drugim ne može pomiješati. Ovog temeljnog zakona descendentna teorija ne samo da nije srušila, nego ga nije ni oslabila. Jer ako vrste i ne predstavljaju apsolutnih veličina ili ukočenih tipova — kako je krivo mislila teorija konstancije — to ipak stoji kao neporušiva istina činjenica, da i novi oblici, kao i oni, od kojih su oni postali, nose na sebi tipičnu određenost. U prirodi nema neodređenih masa, stvari bez oblika ili forme.

Do nedavna se činilo, kao da mikroskopski svijet nije podvrgnut ovom zakonu, pa da su bakterije, mikrobi itd, bezlične tvari, mase bez oblika. No što je dublje zagledao bakteriolog u taj nevidljivi svijet i što je točnije istraživao morfološku izgradnju tih mikroskopskih bića — tim je više nestajalo prirodnog kaosa, i stalo se sve više pokazivati, da i ta bića imaju svoj određeni oblik tako, da ih se moglo klasificirati (svrstati u razrede) kao i biline. Jedinu iznimku u tome čini astronomija. Dok je u carstvu zvijezda točno provedena tipičnost — činilo se do zadnjeg vremena, kao da tog zakona nema u svemirskim maglicama. Međutim su dobro uređeni dafekozori pokazali, da su i one točno određene, oblikovane, jer ih je većina sastavljena (kao n. pr. maglica u Orionu) od spirali sličnih (dakle pravilnih) nebeskih pojava. Jedino one kozmičke magle, koje se giblju u svemiru ili kao tvar za nove tvorevine ili kao ostaci izrabljenih ili propalih tjelesa ne pokazuju nikakve određenosti.

No ako i vlada u prirodi tipična određenost — to se javlja i protivna tendencija: kontinuitet. To je težnja, da se ono, što je odijeljeno — sakupi u jednu cjelovitost. Najjednostavniji se oblik više kombinira i u množini bića i pojava se postupno razvija tako, da se rod naslanja na rod, vrsta na vrstu itd. Pa ako promotrimo tada sve u jednom, opažamo, da se svi tipovi skupljaju u jednu jedinstvenu sliku te se pokazuju kao dijelovi cjeline; vidimo, da su pojedini tipovi u srodstvu sa onima pred njim i za njim, sa onima pod njim i nad njim. Tu se jasno očituje jedinstvena zamisao onoga, koji je to stvorio. Na tom se zakonu kontinuiteta i temelji prirodnoznanstvena težnja otkriti ili naći one članove niza, koji manjkaju, za koje do sada ne znamo.

Na tom zakonu temelji ateistički darwinizam svoju tvrdnju, da red u prirodi, nije ništa drugo, nego igra sakrivenih prirodnih slijepih sila i rezultanta slučajnih prilika, što ih stvara „borba za opstanak“. Samo što ta tvrdnja stoji na glinenim nogama. Ako se i opaža između bića idealno srodstvo t. j. opaža se sličnost koja može potjecati od onoga, koji je bića zamislio i stvorio odatle još ne slijedi, da bi ta bića bila u t. zv. krvnom srodstvu, t. j. da bi jedno od drugoga potjecalo. Jer ni najodlučniji ateista ne može zanijekati, da su vrste bića u prirodi tako među sobom povezane, kao da je koja inteligencija jedan oblik s drugim skovala, kao da neki viši cilj prožima množinu vrsta, kao da je neki duh, koji računa — u nepreglednu množinu unio smisao i logiku. Da je to moralo biti od nekog zamišljeno — to mora priznati svatko, koji ne će da bude nelogičan, neumman. Jer kako mogu biti red i nered, um i neum — jedno te isto? Je li jedno od drugog proizašlo? Toga darwinizam ne može dokazati. Jer ako igdje, a to se u mineralogiji opaža ne samo točna određenost kristala, nego je među njima tolika harmonija i međusobna veza, da se moramo diviti točno provedenom sistemu, u kome se jedan oblik na drugi oslanja tako, da nije moguće naći praznine ili skoka. A ipak ti kristali ne mogu biti u krvnom srodstvu, jer ne mogu prenašati svoje osobine na druge, budući da niti rađaju niti sjemenke proizvode.

Tu se red i harmonija može svesti jedino na idealno srodstvo t. j. potječe od onoga, koji je cijeli sistem zamislio.

Đakovo.

G. Galović.

MONISTI O MONIZMU.

Moda je govoriti u ime znanosti i njezinim plaštem pokriti prave motive djela i načine življenja. Nema ludosti, nema moralnoga zla, kojega nijesu pokušali obraniti znanošću. I temelj svemu zlu, odalečjenje od Boga, nijekanje njegovoga opstanka mora da opravda znanost; ona ista, kojoj je prouzročitelj Bog: „Ja izadoh iz ustiju Previšnjega“, najprije kao Riječ Božija, od vijeka, a onda presađena u razumna stvorenja u vremenu. Znanost je, vele oni, dokazala, da je sve „jedno“, „monon“, svijet i Bog je jedno, a nije dvoje = duo, nema razlike među Bogom i stvorenim svijetom; svijet ni nije stvoren, nego je vječan, on je sve, što opstoji, izvan njega ni nema ništa, pa smo zato monisti, a ne dualisti.

Tako otprilike misle naobraženi monisti, tako i ne misleći govore neuki sljedbenici monizma. Lako je razumjeti, zašto se naslanjaju na znanost, na razum: ili tako ili kakovo tumači